

RÓNAI ZOLTÁN

Nemcsak egy madridi levél

RÉVÉSZ ANDOR MUNKÁSSÁGÁRÓL

Babits Mihály válogatott műveinek második kötetében, a szépprózai írások végén olvasható *A madridi levél* című, mely először a Pesti Naplóban látott napvilágot 1938. június 28-án. Többek között ezeket írja Babits:

„Levelet kaptam Madridból. Ez éppen aznap történt, amikor az újágban egy érdekes riportot olvastam *Madrid fantasztikus életéről*. Ostromlott városok élete mindig erősen foglalkoztatta képzeletemet. Micsoda kísérleti kamarája az emberi léleknek és társaságnak! [...] Madridot tizenhét hónap óta úgyszólván szünet nélkül bombázzák. [...] Mindazonáltal az élet folyik tovább, s ideges autók szelik át a várost. Az üzletek előtt hosszú sort áll az éhség, de több színház játszik, mint békeidőben. A földalatti menetrendszerűen közlekedik s egészen a barikádokig visz, melyek a várost a lövészárkoktól elválasztják.” [...]

„Gondolható, hogy izgatottan téptem fel a borítékot. Vajon ki küldte és mi ügye van velem? Tudtommal nincs ismerősöm Madridban. De ha mégis odavetődött valaki, mily érdekes lesz most minden szava, mily lélegzetfojtó legközömbösebb híre! [...] De éppen az ellenkezője volt annak, amire számítottam. A francia nyelvű levélből egy spanyol szonett hullt ki, mégpedig egy tizenhatodik századbeli spanyol szonett, Fernando de Herrera műve, akit kortársai *El Divino* névvel tiszteltek meg. »Bár könyveiből látom, hogy a spanyolok irodalma kevésbé érdekli Önt, mint a többi népeké« – kezdi a levél írója, egy idegenbe származott s Madridban rekedt magyar –, »mégis bátorodom felhívni figyelmét erre a szonetre. Biztosan megérti és értékelné fogja.« S a továbbiakban a versemre utal, mely a régi spanyol szonettel rokon témájú. A téma elég merész. »Ez a szonett igazolni fogja Önt kritikusi előtti!« – teszi hozzá.”

„Egyéb semmi. Seholy szó, amely elárulná, hogy ez a levél Madrid »rettenetes évében« íródott. [...] Az író akármilyen képzelhetem el, mint aki egy csendes könyvtárban ül. [...] Az ostromlott város közepén, legszörnyűbb tűzfészekben, állandó halálveszedelem és gyilkos robbanások közt őt még mindig ez érdekli: magyar vers, spanyol vers, témák, műformák, kritikusok. [...] Számomra a madridi levél tökéletes szimbólum és példa. Reményt adó szimbólum és vigasztaló példa, mert nem eleven cáfolata-e ez a pár sor írás annak a lemondó diagnózisnak, amit a szellem mai orvosai szomorú vagy cinikus kezlegyintéssel szoktak adni az európai kultúráról?...”

A jegyzetekből kitűnik, hogy „a levelet Andrés Revesz (Révész András) *(sic)* írta 1938. május 21-i kelettel francia nyelven”, megvan az országos Széchényi Könyvtár kéziratárában, és Babits *Fekete ország* című versére utal. A jelek szerint azonban sem Babits, sem a jegyzetek szerzője nem tudta, hogy a madridi levél feladója nemcsak „idegenbe származott magyar” volt, hanem író, újságíró és magyar elbeszélők fordítója is.

A 60-as évek végén interjú akartam készíteni vele valamelyik külföldi magyar lap számára, s ezt meg is említettem, amikor egyszer találkoztunk a madridi utcán. Tetszett neki az ötlet, hogy honfitársainak bemutassák, és fáradt mosollyal mondta: „Tudja, nekem igazán érdekes életem volt.” Aztán aktatáskájával a hóna alatt folytatta

útját az ABC szerkesztősége felé, és lobogó, fehér haját még sokáig látni lehetett a járókelők között. Az interjú aztán nem született meg, s így másokra kell támaszkodnom, köztük fiára, Tibor Revesre – nevééről nemcsak az ékezet esett le –, meg arra, amit maga mondott el könyveiben.

Révész Andor 1890. október 4-én született a Nyitra megyei Galgócon, s már hét-éves fejjel verset írt honszerző Árpádról. Tanár apjának áthelyezésével középiskoláit Szombathelyen végezte, Fiumében olaszul tanult, majd francia nyelvet és irodalmat hallgatott a budapesti és a párizsi egyetemen. Tudtommal egyetlen magyar nyelvű munkája doktori értekezése: *A halál gondolata Villon költészetében*. Tanított és újságíróskodott, azután ösztöndíjjal ismét Párizsba került. „Miért van az a szerencsém, hogy Madridban élek?” – teszi fel a kérdést egyik írásában. – „A logikus az lett volna, hogy középiskolai vagy talán egyetemi tanár legyek Budapesten. Helyesebben: a logikus az lett volna, hogy politikai menekültként éljek valahol. Ha nem mentem volna ösztöndíjjal Párizsba, Magyarországon ért volna az első világháború és a kommunizmus. De végsőkéig nem kaptam volna ösztöndíjat egy öreg, befolyásos drámaíró protekciója nélkül. Másrészt a drámaíró nem ajánlott volna, ha nem lett volna alkalmam jól írni műveiről, mint egy párizsi lap budapesti tudósítója.”

Sajnos, nem tudjuk meg, ki volt az az öreg, befolyásos drámaíró, és melyik a párizsi lap. A háború kitörésekor a franciák „ellenséges ország polgárának” tekintik; a „fekete kolostortól” jó összeköttetései mentik meg. Feleségül vesz egy belga lányt, s egy tartományi prefektus segítségével 1915 nyarán a semleges spanyolországba utazhat. Ott hamar gyümölcsözőteti nyelvtudását és külpolitikai ismereteit. Mindennapi kenyere az újságírás lesz; előbb az *El Sol*, majd az *ABC* című madridi lapnak dolgozik, s az utóbbinak csaknem ötven éven keresztül külpolitikai szerkesztője. Közben egymás után jelennek meg ilyen tárgyú könyvei: *Ausztria-Magyarország és a háború*, *Oroszország bomlása és a Kerenszkij-diktatúra*, *Kun Béla és a magyarországi kommunizmus*, azután *A görög-török háború*, *Európa újjáépítése és Szovjetország*, *A Balkán*, *Európa darázs-fészke*, később *Harminc tragikus esztendő (1914–1945)* és *Öt év hidegháború*. Egy további kötet címe mintha válaszolna Randolph Robban (Ajtay Miklós) *Ha Németország győzött volna* című szatírájára: *Németország nem győzhetett!* Az 1948-as idegesség közepette megnyugtat: *Nem lesz háború!*

Mint tudósító és előadó, egyetemek és külügyminisztériumok meghívottja, bejárta csaknem az egész világot. Minket azonban nem a nemzetközi események magyarázója, az öt-hat nyelven szabadon beszélő, szellemes előadó, de nem is a követségi fogadások és kulturális körök sápadt, csokornyakkendős, sokszor kitüntetett alakja érdekelt – magyar rendjele nem volt! –, hanem az író. „Remeket” nem alkotott, de érdekes és változatos életmű maradt utána, s el lehet róla mondani: kevesen írtak ilyen elegánsan a felnőtt korokban elsajátított spanyol nyelven.

De az író előtt néhány szót a fordítóról. A *Szent Péter esernyőjét* Révész még franciára fordítja, s abból teszi át spanyolra munkatársa, José García Mercadal. Jókai kisregénye, *A sárga rózsza* fordítását viszont már egyedül jegyzi. A madridi Calpe kiadó számára a 20-as években további Mikszáth-, Heltai- és Szomaházy-műveket ültet át, neki köszönhető, hogy nemzedékek olvasták a Gyurkovics fiúk és lányok históriáját, s lefordít néhány színművet is, köztük Molnár Ferenc *A farkas* című darabját. Később felhagy ezzel a tevékenységgel, csak 1945-ben ad közre García Mercadallal egy majdnem ötszáz oldalas antológiát magyar humoristák elbeszéléseiből. A válogatás idő-

rendben Kisfaludy Károlytól Török Sándorig terjed. Akadnak időközben elfelejtett nevek (Koncz Károly, Simor Miklós), viszont hiányzik Krúdy, Tersánszky, Tamási és Nyíró.

Önálló irodalmi művei három csoportra oszthatók. Írt fél tucat regényt. *Az elmaradt esküvő* – a címek fordítását rögtönzöm! – fiatalkori emlékeiből, „a régi békevilágból” táplálkozik. A *Vihar a pusztán* a 48-as magyar szabadságharc korába visz, a *Hazám, Virginia* hőse viszont Lee tábornok, a déli államok hadseregének főparancsnoka az amerikai polgárháborúban. További címek: *A láthatatlan menyasszony*, *Gyilkossági szerződés* és *Minek nekem annyi pénz?* Bizonyára maradandóbbat alkotott mint életrajzíró. Az események hű közlésén kívül hőseinek portréját is megfestette. Történelmi jártassága és pszichológiai megfigyelőképessége nagy segítségére volt. Megírta *Eleonora Duse patétikus életét*, érdeklődését azonban a nagy katonák és katonapolitikusok vonzották. Alba herceg előszavával jelent meg a spanyol függetlenségi háborúban szerepet játszó *Wellington* életrajza, Winston Churchillnek ajánlotta őse, *Marlborough* herceg életét, akit a spanyol gyermekdal „Mambrú” néven emleget, s kötetet szentelt a múlt századi Spanyolország jelentős alakjának, Narváez tábornoknak *Egy liberális diktátor* címmel. *Szerelmes életek* című könyve – harminckét életrajzi vázlat Kleopátrától a Kaméliás hölgyig – legkedvesebb témaköréhez vezet. Gyakran jegyezte meg büszkén, hány könyvet írt már a nőkről és a szerelemről. Ezekre a talán „csevegésnek” nevezhető írásaira volt a legbüszkébb. Itt André Maurois tanítványának vallotta magát, aki három ízben előszót is írt a Révész-könyvekhez. Modern „Ars amandi”-t állított össze, részben válaszként hozzá intézett levelekre. Olyan kérdéseket vetnek fel, lehet-e egyszerre két személyt szeretni, miben áll a hódítás művészete, lehet-e kezdeményező a nő, és van-e még „vénlány” a korunkban. *A szerelem művészete* – hirdette egyik címében, és sokaknak szolgált vigaszul vagy serkentésül, amikor azt vallotta, hogy *A szerelem kora* negyven és ötven között van. Ide tartozik *Az eszményi nő*, *Ilyenek a nők*, *Boldog házasság* és *Anti-Don Juan*, tele éles megfigyelésekkel, szellemes megjegyzésekkel s megszívlelendő tanácsokkal. Természetesen a maitól lényegesen különböző társadalmi légkörben születtek, s a spanyol polgárháború után uralkodó, konzervatív, a válást sietve eltörölő szellemet is tükrözték. Ilyen környezetben még fontosabb volt egymást jól megismerni, a szerelmet komolyan venni, és a házasságban boldognak lenni. (Révész különben korán megözvegyült, s második házassága nem sikerült; csak egy évig tartott.)

Műveit ma csak könyvtárakban és antikváriusoknál lehet megtalálni. És mi tagadás, az 1970. június 13-án, nyolcvanadik életévében elhunyt író centenáriumáról is csak kevesen emlékeztek meg. Mi azonban számon tarthatnánk, mint magyar születésű, spanyol író, aki szülőhazájáról is írt, és nem utolsósorban, nemcsak azt a madridi levelet vetette papírra. Nem tudom, Révész Andor ismerte-e Babits írását. Lehetséges, mivel a két világháború között járt többször Magyarországon. Azt, hogy bekerült a válogatott művek közé, s hogy az ő sorait Budapesten ma is őrzik, bizonyára nem tudta. Nekem évek álltak a rendelkezésemre, hogy elmondjam, de elmulasztottam. Pedig örült volna neki Andrés Révész, a spanyol író.